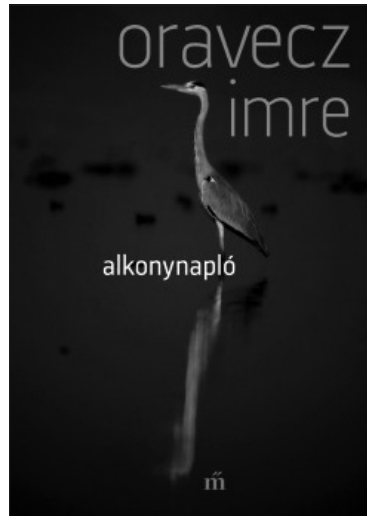

Borsodi L. László
AZ ÖREGSÉG ÍZEI

Kilenc évvel ezelőtt, 2015-ben jelent meg a budapesti Magvető Kiadónál Oravecz Imre életműkiadásának első kötete, a *Távozó fá*: „megindítóan személyes”, „a tél hideg fényével pásztázza végig létezése lehetőségeit és adottságait. Apró megfigyelések, végtelen következtetések az élet örök körforgásából. A természetből rajzolódik ki az ember, és az életből a halál” – olvashatjuk a fülszövegben. És valóban, akármerre tekintünk, a *Távozó fá*ban mind fellelhetők azok a költői témák, amelyek az *Alkonynapló*ban¹ megtalálhatók: válás, magány, szülői szerep öregen, természet (a háztáj, a háziállatok, Szajla és környéke), emlékek a gyermekkorból, az elhunyt szülők alakja, olvasmányokra való utalás (kiemelten Márai Sándor naplójára – *A régi közömbösség okáról* című vers mintegy anticipálja az *Alkonynaplót*, amelyben szintén nagyon sokszor hivatkozik a szerző mesterére mint

megkerülhetetlen hagyományra: „Újraolvasom Márai naplóit, // egy bejegyzésben arról tudósít, hogyan képzelte el fiatalon az öregséget”), ébrenlét, álom, utazás, öregség, élet, halál (és túlvilág). S mivel ez utóbbi három (illetve négy) fogalom talán a leghangsúlyosabb, és lecsupaszított, szándékoltan depoetizált nyelven megszólaltatva a legdrámaibb, hadd idézzek két versrészletet és egy teljes verset, amelyeknek alaptónusa szerintem más hangszereléssel, mélyebb színekkel és kontúrokkal visszatér a naplóban is: „Néha olyan, / mintha én nem én lennék, / hanem valaki más, / egy nehézkes, úzótt idegen, / ki a bőrömbe bújt.”

1 Oravecz Imre: *Alkonynapló (2018–2023)*. Budapest, 2024, Magvető Kiadó.

(*Öregség*); „én e sorok írásakor a hatvankilencedikben vagyok, / a következő születésnapom jövő február tizenötödikén lenne, / ma szeptember huszonnegyediké van, / ha anyai nagyapámat követem, / elvben még van száznegyvenkilenc napom.” (*Minták*); „Részletekben távozol, // először a csecsemő, a kisgyerek hagyott el, / kikre nem emlékszel, / aztán a kamasz, az ifjú, / kik hiányoznak, / majd a középkorú férfi és az öreg, / kikről szívesen lemondta volna, // végül az maradt, / ki most vagy, / a reszketeg aggastyán, / ki utoljára megy el.” (*Részletekben*)

Az az igazság, hogy bárhol fel lehetne ütni a *Távozó fa* című kötetet, hogy hasonlóan tömör, az élőbeszéd közvetlenségével és dísztelenségével ható, a szike finom pontosságával és fájdalmasságával metsző sorokra találjunk öregségről, életről és halálról. Amiért mégis ezeket a részleteket és a *Részletekben* című teljes verset választottam, annak az az oka, hogy az *Alkonynaplóban*, az irodalmi napló műfajában is, ez a három fogalom variálódik tematikusan, és – ami szerintem poétikai szempontból lényegesebb – ezek határozzák meg a beszélő magatartását, beszédmódját. Tehát bármiről beszél a narrátor, ezek távlatából egyre idegenebbnek érzi a világot és magát a világban („Tompák lettek a kintről beszűrődő zajok, hangok, mintha becsomagolták volna valamibe a világot.” – *Hó 1*), elmélkedik („Nagy igazságtalansága a természetnek, hogy [...] a halált öregén, vagyis a legerőtlenebb állapotban kell véghez vinni.” – *Neheztesítés*), reflektál („Már a múlt is elmúlt.” – *Kényszerképzet*), részletez (pl. *Fiók*), elemez, hogy megszelídítse az öregséget, a halált („Foglalkozom vele, beszélek, írok róla. Sőt, a kedvében járok, kényeztetem, mert az életet jelenti számomra” – *Tévedés 1*), számolja napjait, számot vet életével („Végigtekintve az életemen, életem eseményein, egyre gyakrabban érzem, mintha nem velem történtek volna, és én sem én lettem volna, hanem valaki más, aki azt színlelte, hogy én vagyok.” – *Megtévesztés*), azzal a lényeges különbséggel, hogy míg a *Távozó fában csak* hatvankilenc éves, itt hetvenkilencből a nyolcvanadikba lép és tovább („A hetvenkilencedik. Betöltöttem. Ha betöltöttem, az azt jelenti, hogy a nyolcvanadikba léptem. [...] Ha jutalom, mivel érdemeltem ki? Ha büntetés, mit vétettem? Tanácstalan vagyok. Hogy kell, lehet hetvenkilenc után élni?” – *Születésnap*). Tehát még kevesebb a hátralevő idő, ennek szorításában még elviselhetlenebb az öregség, még aggályosabban kell szemrevételeznie maradék életét, ráadásul a nyelvet, a gondolkodást, tehát az

írósgot, magát az *Alkonynapló* megbízhatóságát is fenyegeti. Lét- és alkotói kockázatot jelent: „Nem tudom megszokni, hogy megöregedtem, hogy nemcsak a testem romlik, de hanyatlik az értelmem is, mert mind többször alkotok téves ítéletet, olykor még a nyelv is cserben hagy, elfelejtek neveket, és nem vagy nehezen jutnak eszembe a szavak.” (Panasz) A *Távozó fából* továbbvitt témák mellett talán a Covid-19 világvjárványtól való félelem és egy, a könyv legszebb és legmegrendítőbb részét kitevő időskori szerelem és szerelmi szakítás drámája számít újnak. Míg előbbi annak a médiában való túlhajszolt volta és a korábban megjelent szépirodalmi alkotásokba való beszivárgása miatt elcsépeltnek hat, addig az utóbbi katartikussá teszi az öregségről, az életszeretetről, a magára maradottságról és az elmúlás tragikus voltáról szóló látteleletet: „Azt írtam nemrég, hogy még nem hültem ki J. iránt. Mit nem hültem ki? Udvarolok neki, szerelmes szavakat intézek hozzá a *viberen*, és csodák csodája, nem nevet ki, ellenkezőleg, viszonzza őket.” (*Kései lángolás*); „Először *Imi* voltam J.-nek. Után *Im* lettem. Később *Szim*, és ez az *sz* az elején a szeretlek szót volt hivatott jelenteni. Aztán visszaalakultam *Immé*, majd elnévtelenedtem. A végén *-mmé* váltam, bár ezt már magam adtam magamnak, és csak írásban, a vele való vibrezésben.” (*Egy név változásai*)

Műfaji meghatározásként irodalmi naplót írtam, és valóban, amit arról tudni kell, annak minden sajátossága érvényesül Oravecz művében, beleértve a tematikai sokszínűséget, a műfaji hagyománykövetést, amennyiben Márai Sándor naplói talán a legtöbbször idézettek a könyvben – főként a naplóírás, az írás értelmével kapcsolatban, Oravecz ars poeticájának többszöri újrafogalmazódása tekintetében. A külön-külön zárójelbe tett, dőlt betűvel szedett címmel ellátott bejegyzések nem kronológiai sorrendben követik egymást, hanem az időskori narrátor tudatműködése, figyelme, az napi/pillanatnyi érdeklődése, létállapota, lelkülete, szellemi izgalma vagy épp renyhesége/reményvesztettsége rendeli egymás mellé a különféle tematikájú szövegeket, miközben kronológiai idősíkon elhelyezve egyéni életút, és történelmi-közösségi vonatkozásban is sejtetik, hogy éppen hol tart időben az elbeszélő és az olvasás folyamata. Legyen szó gyermekkori emlékekről, a komisz apáról, az anya imádott, a narrátor álmaiban fel-felsejlő alakjáról, az ő leendő elmúlásáról és az évtizedek folyamán elhunyt ismerősök, barátok, rokonok haláláról, 1956-ról és következményeiről, a kommunizmus

idején szerzett tapasztalatokról, válásról, saját szülői szerepről, a közelmúltbeli és jelenbeli apa-fiú viszonyról, öregségről, íráságról, öregkori szerelemről vagy magára maradottságról, az egyes opusok külön és együtt, az *Alkonynapló* mint műalkotás is meggyőzi arról befogadóját, hogy nem az események utólagos rögzítése, elhelyezhetősége és utólagos értelmezése a lényeges. A hangsúly azon van, hogy bármi, ami az időskori beszélőt élete alkonyán, a számvetés idején, az öregség nyavalyái közepette, a halálra készülve foglalkoztatja, ami eszébe jut, és amit leírásra fontosnak ítél, annak milyen hatása van jelen léthelyzetére, volt-e, van-e értelme egy-egy korábbi döntésének, eseménynek, az életének, utólag megérthető-e, elfogadható-e vagy elutasítandó, annak tudatában, hogy ami történt, az megtörtént; hogyan tud beépülni egy emberi-írói leltárba, végső soron mi képes a tudaton átszűrve úgy nyelvvé válni, hogy az egyes reflexiók együtt, egymásra hangolva műalkotásként mást is megszólíthatóvá tegyenek. Ezért nincs szükség keltezésre, mint Mikes Kelemen *Törökországi leveleiben*, nincs szükség megszólítottira („Édes néném”-re) – ha egy-kettő található is, az önmegszólítás (pl. *Sürgetés*) –, és nincs szükség közvetlenül felvázolt kronológiára sem, mert a szoros tematikai kapcsolódás hiánya ellenére azonos hangoltságú, egyszólamú tömböt képez a mű. Ezt a kohéziót pedig az szavatolja, hogy a szerzői én vagy narrátor hangja egységes, öregen, élete alkonyán beszél, vagy maga az öregség (aminek az alkony a metaforája) írja, íratja a naplót (és akkor a cím birtokos jelzős szóösszetétel). Tehát nem *másol*, utólag rögzít, újra átél, a valamikor voltat értelmezi újra, hanem teremti az öregség, a múltó élet jelenét, a halálra készülve a múltbeli emlékképek és a jelen kínjai az álom és ébrenlét kettősségében megragadt létezés, az íráság mint életértelem interpretálhatóságának, körbejárásának, a vele kapcsolatos kételyek megfogalmazhatóságának a lehetősége. Az ehhez pontosan megtalált emberi-írói attitűd, illetve a nyelv, amelyen megszólal, szintén egységesítő vonása a műnek. Ugyanis az író az életkora könnyen elvihetné a nyafogás, a rossz értelemben vett öregemberes-nyügös panaszkodás felé, illetve a téma archetipikus – volta megengedhetné, hogy a narrátori szólam gyakran közhelyekbe torkolljék. Oravecz azonban ennek még a lehetőségét is elkerüli. Úgy részletez, hogy nem vesz el a részletekben, mindig csak a számára lényeges, a napi szinten, valamint a közép- és hosszútávon lényeges problémákra koncentrál, ami segíti a(z) ön- és

világértésben, a számára adott élet élıhetőségében vagy a túlélésben, az íráság értelmének, szerepének mint alkotói, tehát egzisztenciális kérdésnek a többszöri tisztázásában. Olyan egyes szám első személyt alakít ki, akár a verseiben. Azt gondolom, hogy néhány szöveg, természetesen a napló műfaján belül, érintkezési pontokat teremt a novella, az (ön)intelem műfajával is, de – amint a *Távozó fa* összefüggésében utaltam rá – nem sikerül vagy nem akarja egyértelműen és véglegesen felbontani a lírai kódot. Véleményem szerint a legtöbb a prózaköltemény műfajához áll a legközelebb, vagy magukban hordozzák annak lehetőségét, amelyben az epikai szál minduntalan behelyezkedik a lírai hagyományba és hangszerelésbe. És ezzel magyarázható, hogy az egyes szám első személy bár – hiszen könnyen adja magát a kontextus, illetve a tapasztalati világra utaló referencialitás – tekinthető önéletrajzi, szubjektív szerzőnarrációnak, sokkal inkább azonban egy olyan, az öregséget a bölcsesség értelmében érvényesítő intellektuális alkátú beszélő, alkotó szólama, aki önmagáról, világáról, tapasztalatairól, megéléseiről, álmairól, szerelmeiről, a halálról perszónifikált énként (nem tudom, Oravecznek hogyan sikerült elérnie, de a mesterkélttség és a személytelenség, a műviség látszatát elkerülve), belülről, de inkább a peremről, vagyis a benne létezés ellenére, egyértelmű távolító gesztusok megrajzolása nélkül bizonyos higgadt-elemző, reflexív-önreflexív distanciával beszél: „Mint akinek kívül van a súlypontja, és hogy el ne essem, mindig kapaszkodom a nőbe, akit szerettem. Ez ösztönös volt, de helytelen, mert nem tudtam elengedni akkor sem, mikor már kihűlt irántam.” (*Kapaszkodás*) Óvatos és udvarias, aki néhány kortárs szerzőtársát leszámítva nem írja ki a valós (?) szereplők nevét, csak monogrammal jelöli őket. Nem kinyilatkoztat, nem következtetéseket von le, nem szentenciákban gondolkodik, hanem kérdéseket tesz fel, dilemmázik, elbizonytalanít, gyötrődik és gyötrődttet, elgondolkodtat: „Hiába faggatod a tényeket, a múltat. Nem tudsz meg semmi fontosat, lényegeset, nem leszel okosabb, bölcsebb. Rejtettségben zajlott az élet.” (*Figyelmeztetés*) S ez az emberi-alkotói magatartás az, ami lehetővé teszi az olvasónak, hogy korától függetlenül maga is belépjen ennek az idős embernek, számvető-létösszegező írónak az otthonos idegenségébe, és kérdéseket tegyen fel a lét végső értelmével kapcsolatban, esetleg válaszokat is találjon – mintha egy verset olvasna – kínzó dilemmáira, megízlelje, kipróbálja vagy elmélyítse magában az öregség léttapasztá-

latát, amely szerethető, mert még tartogat számára szerelmet, szépséget, írási alkalmat, és rettenetes, mert a kedves magára hagyja, tele van testi betegséggel, lelki fájdalokkal, az elmúlás fenyegető közelségét érezteti vele, sőt a szellemi tisztánlátásnak, magának a nyelvnek a megszűnésével fenyeget, a nyelvvé formálhatóságnak a lehetőségétől is megfosztani látszik az élni akarót.

Az *Alkonynapló* nem csupán egy földrajzilag is behatárolható, Szajlától, a szülőfalutól az Amerikai Egyesült Államokig terjedő emberi életút, hanem Oravecz Imre író szellemi térképe, életműve szellemi forrásainak a kijelölése, a magyar és a világirodalmi hagyománynak a számbavétele is. Úgy szólal meg, hogy elhelyezi magát egy olyan intertextuális-interkulturális közegben, amely Csehovtól Kosztolányin, Móriczon, Nagy Lajoson, Márain át Utassy József, Esterházyig, Mészölyig, Steinbeckig, Thomas Mertonig szövődik, és tovább. Ugyanakkor megidéződik a saját életműből többször is az először 1998-ban megjelent *Halászóember* című korszakalkotó verseskötete, valamint regénytrilógiájának 2007-ben megjelent első része, az *Ondrok gödre*, ezzel is jelezve, hogy az *Alkonynapló* műfajilag a lírai és epikai művekből építkező oeuvre-nek az összegzése, lezárása és szintézise: „A megfelelő nap új kiadását készítem elő. Csodálkozva látom, hogy számos darabja elmenne naplóbejegyzésnek is, annyira személyesek és egyigényűek, és felvehetném őket *Alkonynapló*mba. [...]. Már akkor írtam ezt? Vagy bizonyos életkor után, anélkül, hogy tudatosulna bennünk, naplót írunk? Vagy azt is?” (*Vers, napló*). Mintegy feloldja a korábbi műnem- és műfajhatárokat, olyan formában, amelynek a személyesnek, a lírainak és a sajátját tett vagy másokévé formált történetnek, az epikainak nincsenek különálló ismérvei, nem önálló entitások, a naplóíró tudata, tudatmozgása, választása és hanyatlóban levő, de még az életet jelentő nyelvvé formálási képessége az egyetlen kapaszkodó és mérce, amely eldönti, mi szólalhat és szólaltatható meg irodalomként, esztétikumként mint a létezés lenyomata, lezárása. Egyben tiltakozás a létfelajlás ellen, mert a magára maradt alkotónak halálközelsége tudatában egyetlen kapaszkodója az írás (ahogy a *Vívódás*ban is olvasható: „De ha eddig restségből vagy a körülmények folytán nem írtam meg, vagy nem azt írtam meg, ami rám méretett, akkor meg minek törném most hiábavalóan magamat? Mit kellene hát tennem? Érjem be a puszta létfenntartással? Akkor meg mit szegeznék szembe a hanyatlással, a pusztulással,

a véggel?”), az öreg embernek pedig Isten: „Az öregségben az ember végül elveszít mindenkit, gyereket, barátot, ismerőst, és csak Isten marad neki, aki mindent tud róla, aki számontartja, akihez fordulhat, akinek panaszkodhat, akitől kérhet, aki megérti, aki a bizalmasa, társa.” (*Társ*) Van ebben a mondatban elkeseredettség és remény, kiábrándultság és hit. Ez a kettősség lépeget oda-vissza a könyvben, bolyong és tisztáz időben és térben, életszakaszok és emberek, különböző kulturális terrénumok és irodalmi hagyományok között, mindig szem előtt tartva az emberi és alkotói ethoszt, a belső mércéhez való igazodást, a lelkiismeretesség és őszinteség igényét, valamint állandóan tudatosítja magában, hogy amit kimond, amit ír, annak nemcsak esztétikai, hanem egzisztenciális-metafizikai tétje is van, akár Pilinszky János költészetében. Az *Alkonynapló* így lesz poétika, így ér össze benne a humánus és az esztétikum, az írás mint létkérdés és hitvallás: „nem veszek el belőle, nem teszek hozzá, őszinte vagyok, előre szavakba öntöm, szinte memorizálom, hogy el ne felejtsem, mire sor kerül rá. Nincs, nem volt, és nem is lesz már személy, akinek elmondhatom. Csak Isten tarthat rá igényt.” (*Számadás*) Meg az olvasó igényére is számot tarthat a könyv, amely közelebb visz a józan szembenézés, a lét alapvető kérdéseinek tisztázásához, s talán ahhoz, aki felé mindannyian tartunk, legyen a neve: azúr, könnyed lebegés, Isten.

Borsó